

УДК 37.041-057.87

Наталія Довмантович

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті проведено аналіз наукових праць вчених з проблеми формування самоосвітньої компетентності особистості. На основі вивчення наукових робіт показані досягнення, недоліки місця і перспективи порушеної проблеми. Розкрито структурні елементи самоосвітньої компетентності: мотиваційна, методична, комунікативна, професійно-ситуативна компетенції.

Ключові слова: самоосвіта, компетентність, компетенції, самоосвітня компетентність, освіта, студент, ідентичність, освітня теорія.

В статье осуществлен анализ научных трудов ученых по проблеме формирования самообразовательной компетентности личности. На основе изучения научных работ показанные достижения, недостатки места и перспективы нарушенной проблемы. Раскрыты структурные элементы самообразовательной компетентности: мотивационная, методическая, коммуникативная, профессионально ситуативная компетенции.

Ключевые слова: самообразование, компетентность, компетенции, самообразовательная компетентность, образование, студент, идентичность, образовательная теория.

In the article is analyzed the scientific works of home and foreign scholars on the issue of identity formation for self-educational competence in pedagogical theory. On the basis of scientific work is shown the achievements, shortcomings and problems raised prospects. Also exposed structural elements of self-educational competence: motivational, methodical, communicative, professional and situational competence. It is marked that process of forming of self-educational competence of students oriented to preparation of skilled, competent specialist, which owns scientific knowledges, effective receptions and abilities which will allow him quickly to adapt oneself in the changeable world.

Key words: self education, competence, competences, self-educational competence, formation, student, identity, educational theory.

Необхідність включення компетентнісного підходу в систему професійної освіти, її відповідне реформування визначається зміною освітньої парадигми, зміцненням акцентів в сторону самоактуалізації людського потенціалу, професійно-особистісного розвитку випускників

освітніх закладів, забезпечення якості їх професійної підготовки. На передній план, у зв'язку з цим, виступає самоосвітня діяльність студента, оскільки у межах аудиторних занять неможливо засвоїти обсяг знань, що постійно збільшується і змінюється. Саме цей дефіцит і компенсують форми самоосвітньої роботи за допомогою яких формується самоосвітня компетентність студента, його здатність до організації своєї діяльності відповідно до поставлених завдань.

Проблему формування самоосвітньої компетентності досліджували такі вчені, як: Н. Бухлова, М. Кузьміна, Н. Кубракова, П. Осипов, Н. Половнікова, В. Скнар та ін. Особливу увагу дослідники приділяли готовності до самоосвіти і пошукам шляхів для її формування (роботи С. Мельника, Г. Серікова, А. Трофименка та ін.).

Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про недостатню розробку теоретичних засад формування самоосвітньої компетентності студентів, що негативно позначається на процесі їхньої професійної підготовки.

Метою статті є аналіз проблеми формування самоосвітньої компетентності особистості у педагогічній науці.

Сучасні педагоги самоосвітню компетентність розглядають як складову частину самовиховання і самовдосконалення особистості, основу життєдіяльності людини на різних етапах соціалізації, важливий засіб підвищення професійної готовності спеціаліста.

Зокрема, І. Зимня під самоосвітньою компетентністю розуміє здатність учитися впродовж життя, основу неперервного навчання в контексті як особистого, так і професійного життя. До складових самоосвітньої компетентності вчена відносить: потребу у саморозвитку; уміння вибудовувати персональну життєву стратегію; здатність структурувати, актуалізувати, накопичувати знання; досягати висот професійної майстерності та творчості; справлятися із протиріччями й невизначеностями свого життєвого досвіду [2, с. 34–42]. Безпосередньо, у світлі проблеми, варто уваги дослідження Н. Коваленко, яка характеризує самоосвітню компетентність як інтегровану властивість особистості, що забезпечує готовність задовольняти індивідуальні та соціальні потреби пізнання нею дійсності на основі оволодіння знаннями, уміннями та навичками, способами діяльності та набутого досвіду продуктивно здійснювати самостійне систематичне цільове освоєння соціального досвіду людства. Самоосвітня компетентність ґрунтується на уміннях самоосвітньої діяльності та презентує готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення, самовибору, самореалізації впродовж життя з усвідомленням особистих і суспільних потреб [4]. При цьому автор дотримується думки, що самоосвітня компетентність формується лише за умови продуктивної навчально-пізнавальної діяльності, активної позиції учнів.

О. Чеботарьова акцентує увагу на характеристиці самоосвітньої компетентності як інтегрованої особистісної властивості, що забезпечується емоційно-ціннісним ставленням студента до саморозвитку й самоосвітньої діяльності, системою знань про планування й реалізацію самоосвітньої діяльності, про способи самовиховання, суб'єктно-особистісний досвід продуктивного вирішення проблем розвитку, розробок й реалізацією моделей підготовки особистості до самоосвітньої діяльності, готовністю до безперервного саморозвитку якостей професіонала, самовдосконалення, самоосвіти в галузі майбутньої професійної діяльності [10].

І. Родигіна формування такої компетентності розуміє як стимулювання самоосвітньої діяльності, керування самостійною та самоосвітньою роботою, відслідковування динаміки розвитку, а також допомогу у створенні та здійсненні програми самоосвіти та самореалізації суб'єктів навчального процесу [8, с. 34–36].

Відтак, можна стверджувати, що самоосвітня компетентність формується і розвивається в процесі діяльності, спрямованої на вироблення певних сценаріїв поведінки і тільки створення певних умов середовища сприятиме формуванню та розвитку самоосвітньої компетентності.

На думку І. Преображенської, формування самоосвітньої компетентності уможлиблюється у процесі розвитку в студентів ключових компетенцій, а саме: 1) ставлення до самоосвіти як до життєво значущої цінності, потреба в самоосвіті (морально-сміслова компетенція); 2) уміння вступати в спілкування з компетентними фахівцями, вивчати й трансформувати їх комунікативний досвід (комунікативна компетенція); 3) наявність базових знань з предметів спеціальності, що дозволяють самостійно просуватися в даній галузі (базова компетенція); 4) сформованість умінь використання інформаційних технологій як універсального засобу отримання, перетворення і використання інформації (комп'ютерна компетенція); 5) здатність орієнтування в своєму професійному просторі, наявність знань про основні тенденції у своїй професійній галузі, уявлень про умови досягнення успіху в обраній сфері діяльності (орієнтаційна компетенція); 6) уміння планувати самоосвітній процес, застосовувати методи пізнання, відповідні сучасним методологічним підходам (методологічна компетенція) [7].

Дослідниця під самоосвітньою компетентністю розуміє особистісно-професійну якість сучасного фахівця, що виявляється в його здатності до самостійно ініційованої освітньо-розвиваючої діяльності та спрямована на загальнокультурний і професійний розвиток, пов'язана з вирішенням професійних проблем, поповненням знань, професійного й життєвого досвіду [7]. На відміну від дослідженої раніше готовності до самоосвіти компетентність є продуктом особистісно-професійного саморозвитку студентів, затребуваного самою логікою професійно спрямованого й націленого на самоосвітню активність процесу навчання.

Структуру самоосвітньої компетентності, за О. Копил, складають такі елементи: мотиваційна компетенція (уміння самостійно мотивувати, оцінювати та контролювати власну пізнавальну діяльність у процесі навчання); методична компетенція (уміння організовувати й регулювати самоосвітню діяльність, знання прийомів самостійної роботи); комунікативна компетенція (мовленнєві навички та вміння); професійно-ситуативна компетенція (уміння застосовувати результати самоосвітньої діяльності в конкретних ситуаціях професійної діяльності) [5].

Відтак, самоосвітню компетентність складають знання, уміння й навички, що формують здатність студентів до самоосвітньої діяльності.

На думку А. Белкіна, самоосвіта є однією із важливих шаблів до професійного успіху, а самоосвітня компетентність розглядається як складова професійної компетентності та виявляється у якостях особистості, що характеризує її здатність до систематичної, самостійно організованої діяльності, спрямованої на продовження власної освіти в загальнокультурному та професійному аспектах [1].

Самоосвітня компетентність як складна особистісна властивість, за В. Іванютіною, включає: здатність до самоосвіти, організації прийомів самонавчання; відповідальність за рівень власної самоосвітньої діяльності; гнучкість застосування знань, умінь і навичок в умовах швидких змін; постійний самоаналіз, контроль своєї діяльності [3]. Автор, окреслюючи складові самоосвітньої компетентності учнів, зосереджує увагу на знанні ними методів пізнання, уміннях працювати з навчально-науковою інформацією, навичками читання, конспектування тощо.

М. Ольховська, вивчаючи специфіку формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців, термін «формування самоосвітньої компетентності» розуміє як єдність, взаємопроникнення двох процесів: зовнішнього педагогічного впливу викладача на студента з метою засвоєння ним самоосвітніх знань, умінь і навичок та внутрішнього процесу самовдосконалення особистості майбутнього фахівця [6, с. 85–86].

Дослідниця виокремлює специфічні особливості формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців, серед яких: особистісно-орієнтований підхід, інтенсифікація навчання та урахування професійної спрямованості на ґрунті інтерактивної комунікації, використання інформаційних технологій (електронних носіїв навчально-методичної літератури, мультимедійних програм, програми самодіагностики набутих знань, мережі Internet), активізації самостійної навчальної діяльності.

Зазначимо, що процес формування самоосвітньої компетентності студентів орієнтована на підготовку кваліфікованого, компетентного фахівця, який володіє науковими знаннями, ефективними прийомами та вміннями, що дозволять йому швидко адаптуватися в мінливому світі.

Змістовні складові готовності до самоосвіти залежать від актуальних освітніх цілей: підготовки післяшкільної самоосвіти, самоосвіти студентів

у період навчання у ВНЗ; підготовки до реалізації самоосвіти у майбутній професійній діяльності, спрямованої на подовження власної освіти в загальнокультурному та професійному аспектах. Кожна сходинка формування самоосвітньої компетентності характеризується інтеграцією попередньо засвоєних знань, навичок самоосвіти та утворенням нових.

Перед викладачами у процесі формування самоосвітньої компетентності студентів постають наступні завдання: формування стійких мотивів самоосвіти; створення умов для розумового самовиховання студентів, їхньої самоосвіти; формування свідомого ставлення до навчання; створення умов для усвідомлення студентом ефективності своєї навчальної праці; ознайомлення студентів із методами та прийомами самоосвіти; ознайомлення з творчими та дослідницькими методами роботи; навчання створення індивідуальних програм самоосвіти [9]. Важливо відзначити, що, з одного боку, компетентність самоосвіти формується викладачем під час навчального процесу, а з іншого, – студент під впливом ззовні чи без такого набуває відповідної компетентності. Поняття «набуття» досить ємне, оскільки це – не засвоєння, не вивчення, не пізнання. У ньому знайшли своє відображення погляди сучасних педагогів та психологів, які наголошують на неповторності індивідуального досвіду кожної особистості і визнають продуктивною тільки освіту співробітництва, освіту, що забезпечує індивідуальне творче буття кожного студента й кожного викладача.

Таким чином, самоосвітня компетентність особистості формується на основі набуття досвіду самостійних спроб і досягнень в самоосвітній діяльності, вироблення власної індивідуальної системи навчання, переходу від копіювання зразків самоосвіти до вироблення її власної моделі, включення самоосвіти в спосіб життя студента. Формування у майбутніх фахівців самоосвітньої компетентності повинно здійснюватися під час їх навчання у вищому навчальному закладі й продовжуватись протягом всього періоду їх професійної діяльності. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є розробка технологій формування самоосвітньої компетентності обдарованих студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкин А. С. Педагогическая компетентность / А. С. Белкин, В. В. Нестеров. – Екатеринбург : Учебная книга, 2003. – 204 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / Зимняя И. А. // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
3. Иванютина В. Н. Формирование ключевых компетентностей учеников на уроках математики [Электронный ресурс] / Иванютина В. Н. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/416315/>
4. Коваленко Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: автореф. дис. ... канд. пед. наук:

- 13.00.09 / Н. В. Коваленко; СДПУ імені А. С. Макаренка. – К., 2009. – 20 с.
5. Копил Оксана Анатоліївна. Формування самоосвітньої компетентності у студентів немовних спеціальностей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Чернігів – 2012. – 25 с.
 6. Ольховська М. В. Специфіка формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-педагогів Наукові праці. Випуск 161. Том 173. – С. 84–88.
 7. Преображенская Ирина Николаевна: дис. на ... канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. Н. Преображенская. – Воронеж. – 205 с.
 8. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів / І. Родигіна // Біологія і хімія в школі. – 2004. – № 1. – С. 34–36.
 9. Формування самоосвітньої компетентності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.byket.ru/pedagogika/formuvannya_samoosvitnoi_kompetentnosti.html.
 10. Чеботарёва Е. С. Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов [Электронный ресурс] / Чеботарёва Е. И. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk//ii.html>.